

**TERMENII DE RUDENIE:
REZULTATUL UNUI EXPERIMENT ASOCIATIV**

Ala SAINENCO,

conferențiar universitar, doctor în filologie
(Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova);

Viorica POPA,

lector superior, doctor în filologie
(Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova)

Abstract

The article presents the results of a prior associative experiment on the segment of the term kinship, which included the lexemes husband, family, girl, boy, folk and sister. We have also analyzed the reactions indicated for the stimulus-words wedding, home and hearth. Registered associations, in general, confirmed the characteristics of a Romanian family, maintaining the traditional values and inherited by the emerging generation.

Keywords: *terms of kinship, family, associative experiment, lexeme, stimulus-word.*

Rezumat

În articol, sunt prezentate rezultatele unui experiment asociativ prealabil pe segmentul termenii de rudenie, care a inclus lexemele soț, familie, fată, băiat, neam și soră. Au fost analizate, de asemenea, reacțiile indicate pentru cuvintele-stimul nuntă, casă și vatră. Asocierile înregistrate confirmă, în linii generale, trăsăturile familiei românești, menținerea valorilor tradiționale și preluarea acestora de către generația în formare.

Cuvite-cheie: *termeni de rudenie, familie, experiment asociativ, lexem, cuvânt-stimul.*

1. Termenul *rudenie* desemnează, în limba română, legătură directă sau colaterală între persoanele care fac parte din aceeași familie. Definiția lexicografică a termenului *familie* – „formă socială de bază, întemeiată prin căsătorie, și care constă din soț, soție și din descendenții acestora”¹⁶³ – pune în evidență norma privind familia, conefrindu-i atributele unui fenomen social. În același sens, din punct de vedere etnologic, familia este definită ca fiind „un concept cultural, un concept al tradiției vii, pentru că nu este o repetare, ci o trăire în cadrul unor tipare educate, modificabile după personalitatea membrilor săi, în limitele date de mentalitatea colectivă a comunității în care trăiește”¹⁶⁴. Totalitatea relațiilor posibile de rudenie este concepută și ordonată, în limbă, printr-o serie de cuvinte de rudenie. Așa cum arată Claude Levi-Strauss, modul în care este structurat câmpul semantic al termenilor de rudenie indică asupra organizării de un anumit tip a familiei și a modului de a percepe familia și relațiile de rudenie: „între structura limbii și aceea a sistemului de înrudire există o corespondență formală”¹⁶⁵.

¹⁶³DEX, 1998.

¹⁶⁴Ciobănel, 1998, p. 14.

¹⁶⁵Levi- Strauss, 1978, p. 78.

Evidențiind câteva arii culturale în baza terminologiei de rudenie existente în limbile vorbite pe teritorii adiacente, Claude Levi-Strauss reliefează trăsături ale familiei și rudeniei, care determină, în mod direct, coeziunea socială:

a) *aria indo-europeană*: reglementarea căsătoriei pare a fi bazată pe următorul principiu: cu condiția edictării unui mic număr de prescripții negative (grade prohibite), densitatea și fluiditatea populației sunt suficiente pentru obținerea unui rezultat care, în alte societăți, ar fi posibil numai cu ajutorul unui număr mare de reguli pozitive și negative; acest fapt duce la o coeziune socială, rezultând din căsătorii între parteneri al căror grad de înrudire este foarte îndepărtat, dacă nu chiar imposibil de stabilit;

b) *aria chino-tibetană*: sistemele provin sau derivă din forma cea mai simplă cu puțință a schimbului generalizat, adică din căsătoria preferențială cu fiica fratelui mamei; acest tip de căsătorie asigură coeziunea socială în modul cel mai puțin costisitor, fiind totodată infinit extensibil la un număr oarecare de parteneri;

c) *aria africană*: sistemele au tendința comună de a dezvolta instituția numită „prețul logodnicei”, asociată cu prohibiția frecventă a căsătoriei cu soția fratelui soției; tipul de coeziune socială stabilit prin circulația bunurilor se apropie, într-o oarecare măsură, de tipul statistic de coeziune, existent în propriile noastre societăți;

d) *aria Oceaniei*: trăsăturile caracteristice, binecunoscute, ale sistemelor de înrudire polineziene ar avea ca echivalent, pe plan lingvistic, o structură simplă și elemente puțin numeroase;

e) *aria nord-americană*: însușirea distinctivă constă în asimilarea verilor prin alianță cu rude, nu cu aliați¹⁶⁶.

2. Structura familiei indo-europene, afirmă E. Benveniste, „după cum poate fi ea dedusă din semnificația termenilor de rudenie, reflectă o structură patriarhală a societății, în care legătura de rudenie se stabilea pe linie paternă și realiza tipul de „familie mare” [...] în frunte cu un străbun de gen masculin, în jurul căruia se grupau toți urmașii de gen masculin cu familiile lor mai mici. Pe de altă parte, termenii de rudenie se referă, în primul rând, la bărbat; iar cei care se referă la femeie sunt puțin numeroși, au un sens imprecis și o formă instabilă”¹⁶⁷.

Și, în pofida faptului că limbile moderne dezvoltă o nomenclatură proprie a termenilor de rudenie – reflectând și o altă structură a familiei și a relațiilor de rudenie – care ilustrează și diferențele de mentalitate de la un popor la altul, în limba română, ca și în alte limbi, o serie de termeni s-au păstrat din indo-europeană: *babă* (let. *baba*, rus., bl. *баба*, ceh. *baba*); *frate* (let. *bralis*, pr. *brote*, pl. *brat*, rus., bl., *брат*, sanscr. *bhrātā*, av. *brātar*, lat. *frāter*, fr. *frère*, arm. *elbair*, toh. *A pracar*, germ. *Bruder*); *gintă* (sanscr. *jnātih* „rudă”, lat. *gens*,

¹⁶⁶Levi-Strauss, 1978, p. 78-80.

¹⁶⁷Benveniste, 1969, p. 144.

gentis, span. *gente* „oameni”); *mamă* (let. *mate*, pr. *mute*, rus. *мать*, pl. *mac*, sanscr. *mātā*, av. *mātar*, lat. *māter*, arm. *mair*, fr. *maman*, *mère*, alb. *motër* „soră”, toh. A *mācar*, span. *madre*, *mamá*, germ. *Mutter*, *Mama*); *nepot* (ceh. *net*, *neteře* „nepot de la soră sau frate”, sanscr. *napāt*, av. *napāt*, lat. *nepos*, *nepotis*, alb. *nip*, span. *nieto*); *soră* (pr. *swestro*, rus., bl. *cecmpa*, pl. *siostra*, sanscr. *svasar*, av. *xvaŋhar*, lat. *sorror*, got. *swistar*, arm. *koir*, toh. A *sar*, fr. *soeur*, germ. *Schwester*); *socru* (rus. *свѣкp*, pl. *świekier*, sanscr. *śvaśurah*, av. *xvasura*, lat. *socer*, arm. *skesrair*, span. *suegro*); *tată* (pr. *tāws*, ucr. *mamo*, pl. *tata*, sanscr. *tatah*, lat. *tata*, alb. *tatë*); *ginere* (let. *znuots*, rus. *зять*, pl. *zięc*, sanscr. *jnātih*, fr. *gendre*, span. *yerano*) etc.

3. Așa cum etnogeneza românilor (respectiv, și geneza limbii române) nu poate fi separată de elementul creștin, respectiv, și caracterul creștin al termenilor de rudenie nu s-a adăugat ulterior în limba română, ci a intrat odată cu elementul latin, fiind concomitent latin și creștin de la început¹⁶⁸. Pe modelul rudeniei naturale, influențați și de alte etnii cu care au venit în contact, românii au cunoscut relații ca *frăția de cruce*, *nășia*, *cumetria* (acestea reflectându-se, evident, și la nivel de vocabular).

Un studiu privind tradițiile familiei românești în comparație cu cele ale altor popoare pune în evidență următoarele¹⁶⁹:

a) comparativ cu ceilalți europeni, atașamentul românilor față de familie rămâne foarte ridicat, aceasta ocupând primul loc în ierarhia de valori și fiind domeniul care continuă să le ofere cea mai mare satisfacție; divorțul are un nivel mediu, comparativ cu celelalte țări europene, și o mare stabilitate în timp;

b) românii prezintă o proporție destul de mare a familiilor extinse, multi-generaționale, atât din cauza unor presiuni economice, cât și a persistenței modelului tradițional;

c) atitudinile generale ale românilor cu privire la familie sunt preponderent de tip conservator; atașamentul față de viața de cuplu rămâne foarte ridicat; de exemplu, o relație stabilă este considerată importantă pentru a fi fericit de către 90% dintre români; oamenii căsătoriți sunt considerați mai fericiți de peste două treimi din populație;

d) modelul relațiilor de cuplu și al căsătoriei fericite este cel romantic, în care iubirea rămâne, aproape pentru toți românii, cea mai importantă; iubirea trebuie dublată însă de solidaritate între parteneri (încredere și sprijin reciproc, respect și înțelegere reciprocă, fidelitate), dar și de suport material – în principal, condiții bune de locuit și, în secundar, bani; norma fidelității rămâne deosebit de importantă în familia românească.

4. Având drept punct de pornire trăsăturile evidențiate în cadrul studiului citat, scopul cercetării noastre a vizat analiza relațiilor asociative pe care le fac românii, pornind de la unii termeni de rudenie și stabilirea faptului dacă aceste valori persistă și se reflectă și la nivelul asocierilor.

¹⁶⁸Ciubotaru, 1997.

¹⁶⁹Popescu, 2002.

Relațiile asociative au fost stabilite printr-un experiment asociativ, realizat cu tineri de vârstă de 18-25 de ani, pentru care limba maternă este română, care au, la momentul realizării experimentului, studii superioare și superioare necomplete și care sunt încadrați sau studiază pentru domenii de activitate diferite.

Tuturor participanților la experiment li s-a propus o singură listă de cuvinte-stimul. Lista a inclus 100 de termeni, selectați, sub aspectul părților de vorbire, proporțional cu fondul lexical comun. Anchetele au fost generate de calculator, astfel încât să nu existe două liste identice. Fiecare subiect anchetat a fost rugat să noteze primul cuvânt care i-a venit în minte la citirea cuvântului-stimul.

Printre cuvintele-stimul, ancheta a inclus și următorii termeni de rudenie:

- *băiat*, pl. *băieți*, s.m. „fiu, fecior (al cuiva)” (DEX); etimologia: necunoscută (DEX);

- *fată*, pl. *fete*, s.f. (în raport cu părinții) „fiică” (DEX); etimologia: lat. *feta* (DEX);

- *neam*, pl. *neamuri*, s.n. „persoană care face parte din aceeași familie cu cineva (în raport cu acesta)” (DLR, DEX); sinonim: *rudă*; etimologie: magh. *nem* (DEX);

- *părinte*, pl. *părinți*, s.m. la plural „tata și mama” (DLR, DEX); „fiecare dintre cei doi părinți” (DEX), mai precis (rar) „fiecare dintre cei doi părinți (considerați împreună sau formând o unitate)” (DLR); „bărbat considerat în raport cu copiii săi; termen cu care copilul se adresează acestui bărbat; tată” (DLR); etimologie: lat. *parens, -tis* (DEX);

- *soră*, pl. *surori*, s.f. „persoană de sex feminin, considerată în raport cu copiii acelorași părinți sau ai aceluiași tată ori aceleiași mame” (DEX; DLR); etimologie: lat. *soror, -oris* (DEX) „soră”;

- *soț*, pl. *soți*, s.m. „bărbat căsătorit, considerat în raport cu soția lui” (DEX; DLR); etimologie: lat. *socius* (DEX).

Termeni tangențiali:

- *nuntă, nunți*, s.f. 1. căsătorie (religioasă); ceremonial și petrecere organizate cu prilejul unei căsătorii (religioase). 2. persoanele care iau parte la o nuntă (1); (DEX); etimologie: lat. *nuptiae* (DEX);

- *casă, case*, s.f. 1. clădire destinată pentru a servi de locuință omului; 2. totalitatea celor care locuiesc împreună (formând o familie); 3. căsnicie; etimologie: lat. *casa* (DEX);

- *vatră, vetre*, s.f. 1. un fel de platformă înălțată, amenajată în tinda caselor țărănești, pe care se face focul pentru a pregăti mâncarea; parte plană din interiorul cuptorului (de pâine) sau al sobei, care susține cuptorul sau soba în afară și pe care se poate șede sau dormi; 2. locuință, așezământ stabil; 3. locul principal, central al unei așezări, al unei instalații etc.; etimologie: alb. *vatre* (DEX).

5. În rezultatul experimentului, s-au stabilit următoarele asocieri:

- soț:

- *soție* – 14;
- câmpul semantic *iubire*: *iubire* – 7; *iubit* – 3; *iubit* – 4; *dragoste*; *drăgostos*;
- alte calități: *bun* – 6; *fidel* – 3; *încredere*;
- alte substantive asociate: *copil* – 4; *casă* – 3; *viitor* – 2;
- ipostaze: *prieten* – 4; *partener* – 3; *concubin* – 2; *junătate* – 2; *sprijin* – 3; *amant*;
- alte trăsături:
 - pozitive: *binevoitor*; *bucuros*; *cuminte*; *dulce*; *exemplar*; *frumos*; *grijuliu*; *harnic*; *ideal*; *indulgent*; *înțelept*;
 - negative: *rău* – 2; *infidel*; *egoist*;

- familie:

- *unită* – 10;
- persoane: *părinți* – 4; *copii* – 3; *mama/tata* – 3; *neam* – 2; *numeroasă* – 2; *persoane dragi*; *cuplu*; *soț*; *membri*; *ai mei*; *frate*; *grup*;
- sentimente:
 - pozitive: *dragoste/iubire/iubită* – 7; *fericire/fericită* – 6; *bucurie* – 2; *înțelegere* – 2; *dor*;
 - negative: *grea*;
- trăsături: *bogată* – 4; *bună/bunătate* – 4; *frumoasă* – 3; *mare (mulți - 1)* – 3; *prietenie* – 3; *întreg/întregită/împreună*;

- părinte:

- *mama* – 10;
- *tata* – 7;
- trăsături:
 - pozitive: *drag/dragoste/ iubit/iubit etc.* – 10; *bun* – 6; *grijuliu* – 3; *prieten/apropiat* – 3; *blând*; *îngăduitor*; *înțelept*; *inteligent*; *cumsecade*; *darnic*;
 - negative: *rău*;

- fată:

- *frumoasă* – 23;
- din același câmp semantic: *frumusețe* – 5; *simpatică*; *atrăgătoare*;
- câmpuri colaterale: *gingășie* – 4; *minunată*;
- alte trăsături:
 - pozitive: *deșteaptă* – 4; *cuminte* – 2; *tânăra* – 2; *bună*; *curajoasă*; *curată*; *deosebită*; *harnică*; *inocentă*; *îngrijită*; *modestă*; *veselă*; *vioaie*;
 - negative: *nebună*; *rea*; *urâtă*;
- prin opoziție: *băiat* – 5;
- ipostaze: *fată mare* – 4; *domnișoară* -5; *fetiță*; *ființă*; *mireasă*; *prietenă*;

- băiat:

- *fată* – 9

- trăsături:
 - o pozitive:
 - *frumusețe*: *Făt-Frumos*; *chipeș* – 5; *drăguț* – 2; *frumos* – 5; *simpatic* – 3; *înalt* – 4;
 - *inteligentă*: *deștept* – 4; *inteligent* – 5; *isteț*;
 - alte trăsături: *cuminte* – 3; *amabil*; *bun*; *bărbăție*;
 - o negative: *minciunos*; *urât*; *violent*;
 - posturi: *prieten* – 3; *mascul* – 3; *ființă* – 2; *copil*; *fecior*; *jumătate*;
- **soră**:
 - *frate* – 15; *rudă* – 4; *același sânge*;
 - trăsături pozitive: *prieten* – 9; *bună* – 9; *înțelegătoare/înțelegere* – 3; *iubită/iubitoare* – 5; *apropiat* – 2; *scumpă* – 3; *fidelă* – 2; *cuminte*;
- **neam**:
 - *rudă* – 28;
 - cine sunt: *apropiați* – 3; *familie* – 3; *îndepărtat* – 2; *soră* – 2; *bunica*; *unchi*;
 - ce reprezintă: *bază*; *bogăție*; *putere*; *rădăcină*; *relație*;
 - cum sunt: *drag* – 3; *bun*; *frumos*; *inteligent*; *mare*; *scump*;
 - sens larg: *patrie* – 4; *popor* – 3; *strămoși* – 3; *românesc*; *străvechi*;
- **vatră**:
 - *casă* – 5;
 - sens îngust: *casă* – 5; *părintească* – 4; *caldă* – 4; *bunici* – 2; *pâine* – 2;
 - *dor* – 2
 - sens larg: *strămoș* – 4; *baștină* – 2; *patrie* – 2; *sat* – 2; *Moldova*; *neam*;
- **nuntă**:
 - *frumoasă* – 10; din aceeași arie semantică: *ca-n poveste* – 2;
 - persoane: *mireasă* – 5; *nași*; *verișoară*; *vorniceii*;
 - trăsături și sentimente: *veselă/veselie* – 2/4; *mare* – 2; *fericire* – 2;
 - sinonime: *sărbătoare* – 4; *petrecere* – 2; *căsătorie*; *ceremonie*; *logodnă*;
 - aspect negativ: *cheltuială*;
- **casă**:
 - *familie* – 8;
 - trăsături: *mare* – 7; *părintească* – 5; *frumoasă* – 2; *bătrânească*; *prietenoasă*; *înaltă*;
 - sinonime: *locuință* – 3; *cuib* – 2; *adăpost*;
 - sentimente: *liniște* – 2; *mea* – 2; *iubire*; *dorință*; *iubire*; *alinare*;
 - alte entități asociate: *leagăn*; *mamă*; *cocostârc*; *baștină*;
 - părți ale casei: *acoperiș*; *ferestre*; *prispă*.

Asocierile înregistrate confirmă, în linii generale, trăsăturile familiei românești și menținerea valorilor tradiționale. Familia se asociază, în cele mai frecvente cazuri, cu trăsătura *unită*, fiind caracterizată preponderent prin trăsături, sentimente și atitudini pozitive: *dragoste*, *fericire*, *bucurie*, *înțelegere*. Asocieri asemănătoare au fost indicate și în cazul familiei mari: *neamul* reprezintă *bază*, *bogăție*, *putere* și se caracterizează prin trăsăturile: *drag*; *bun*; *frumos*;

inteligent; mare; scump. Asocierile înregistrate pentru cuvântul *casă* pun, de asemenea, în evidență, valoarea pe care o are familia pentru român, aceasta asociindu-se, de cele mai dese ori, cu *casa părintească, familia, iubirea, liniștea*.

Faptul că modelul relațiilor de cuplu și al căsătoriei fericite este cel romantic, în care iubirea rămâne, aproape pentru toți românii, cea mai importantă și că iubirea trebuie dublată de solidaritate între parteneri este demonstrat și prin asocierile indicate pentru substantivul *soț*: *iubire, iubit iubitor; dragoste, drăgostos; bun; fidel, încredere; copil; casă; viitor*.

Relația copii – părinți rămâne, în continuare, una afectivă, bazată pe înțelegere și afecțiune, *părinte* asociindu-se cu *drag, dragoste, iubitor, iubit; bun; grijuliu; prieten, apropiat; blând; îngăduitor; înțelept; inteligent; cumsecade; darnic*. Relația în interiorul familiei, în mod special, cu sora, de asemenea, este marcată de o apropiere deosebită: *sora este prieten; bună; înțelegătoare; iubită; apropiată; scumpă; fidelă*.

Referințe bibliografice

BENVENISTE, Em. *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*. Paris, 1969 [=Benveniste, 1969].

CIOBĂNEL, A. I. *Înrudire și identitate*. București: Editura Enciclopedică, 2002 [=Ciobănel, 2002].

CIUBOTARU, M. *Forme și expresii ale conștiinței genealogice la români // Arhiva genealogică, 3-4, IV (IX)*. Iași: Editura Academiei Române, 1997. P. 53-60 [=Ciubotaru, 1997].

Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a II-a. București: Editura Univers Enciclopedic, 1998 [DEX, 1998].

LEVI-STRAUSS, Cl. *Antropologie structurală*. București: Editura politică, 1978 [=Lévi-Strauss, 1978].

POPESCU, R. *Calitatea vieții de familie în România* – <http://www.iccv.ro/oldiccv/romana/articole/sescom/2002tineri/Raluca%20Popescu.pdf> [=Popescu].